

مؤسسه فرهنگی هنری
دیبگران تهران

به نام خدا

حاکمیت الکترونیک

دولت الکترونیک

باتاکید بر عصر متاورس

مؤلفان:

پروفسور علی صنایعی

(استاد تمام دانشگاه اصفهان)

دکتر آرش عادل پناه

هرگونه چاپ و تکثیر از محتویات این کتاب بدون اجازه کتبی ناشر ممنوع است. متخلفان به موجب قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان تحت پیگرد قانونی قرار می گیرند.

◀ عنوان کتاب: **حاکمیت الکترونیک دولت الکترونیک** **با تاکید بر عصر متاورس**

◀ مولفان: **علی صنایعی-آرش عادل پناه**

◀ ناشر: **مؤسسه فرهنگی هنری دیباگران تهران**

◀ ویراستار: **مهديه مخبري**

◀ صفحه آرایي: **اطهر بهمن زبیری**

◀ طراحی جلد: **عباس شریفی گرمدره**

◀ نوبت چاپ: **اول**

◀ تاریخ نشر: **۱۴۰۳**

◀ چاپ و صحافی: **صدف**

◀ تیراژ: **۱۰۰۰ جلد**

◀ قیمت: **۳۱۰۰۰۰۰ ریال**

◀ شابک: **۹۷۸-۶۲۲-۲۱۸-۸۴۲-۹**

نشانی واحد فروش: تهران، خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه

-تقاطع شهدای ژاندارمری-پلاک ۱۵۸ ساختمان دانشگاه-

طبقه دوم-واحد ۴ تلفن ها: ۶۶۹۶۵۷۴۹-۲۲۰۸۵۱۱۱

فروشگاههای اینترنتی دیباگران تهران :

WWW.MFTBOOK.IR

www.dibagrantehran.com

نشانی تلگرام: @mftbook

نشانی اینستاگرام دیبا dibagaran_publishing

هر کتاب دیباگران، یک فرصت جدید علمی و شغلی.

هر گوشی همراه، یک فروشگاه کتاب دیباگران تهران.

از طریق سایتهای دیباگران، در هر جای ایران به کتابهای ما دسترسی دارید.

سرشناسه: صنایعی، علی، ۱۳۴۴ - Sanayei, Ali
عنوان و نام پدیدآور: حاکمیت الکترونیک دولت الکترونیک با
تاکید بر عصر متاورس / مولفان: علی صنایعی، آرش عادل پناه؛
ویراستار: مهديه مخبري.
مشخصات نشر: تهران : دیباگران تهران : ۱۴۰۳
مشخصات ظاهری: ۲۶۸ ص: مصور، جدول، نمودار.
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۱۸-۸۴۲-۹
وضعیت فهرست نویسی: فیبا کتابنامه، ص: ۲۶۲-۲۶۸
موضوع: اینترنت در مدیریت دولتی
موضوع: internet in public administration
موضوع: اینترنت در مدیریت دولتی - ایران
موضوع: internet in public administration-Iran
موضوع: متاورس - جنبه های اجتماعی
موضوع: metaverse-social aspects
شناسه افزوده: عادل پناه، آرش، ۱۳۵۳-1974, Adelpanah, Arash
رده بندی کنگره: JF ۱۵۲۵
رده بندی دیویی: ۳۵۲/۳۸-۲۸۵۶۶۷۸
شماره کتابشناسی ملی: ۹۶۱۵۱۸۸

فهرست

۸.....مقدمه مؤلفین.....

فصل اول: کلیات و مفاهیم حکومت، دولت، حاکمیت.....۱۰

۱۰.....مقدمه.....
۱۰.....نهاد دولت.....
۱۱.....حاکمیت؛ عالی‌ترین اقتدار در دولت.....
۱۱.....حکومت؛ هم به معنی حکم راندن و هم به معنی مجموعه نهادهای مجری احکام.....
۱۳.....تفاوت ماهوی حکومت، دولت و حاکمیت.....
۱۴.....تعریف مفهومی دولت الکترونیک.....
۱۵.....ضرورت پیاده‌سازی دولت الکترونیک.....
۱۸.....استراتژی استقرار دولت الکترونیک.....
۱۹.....مدل‌های پیاده‌سازی دولت الکترونیک.....
۲۴.....ساختار و روابط در دولت الکترونیک.....
۲۷.....ویژگی‌های دولت الکترونیک.....
۲۹.....مراحل تکامل دولت الکترونیک.....
۳۰.....ضرورت استقرار نظام روابط عمومی الکترونیک.....
۳۱.....نگرش‌های مدیریتی.....

فصل دوم: حکومت الکترونیک و انواع آن.....۳۶

۳۶.....مقدمه.....
۳۶.....مفهوم حکومت‌داری خوب یا حکومت‌داری مؤثر.....
۳۹.....مفهوم حکمرانی الکترونیکی.....
۴۱.....رابطه بین دموکراسی الکترونیک و دولت الکترونیک.....
۴۳.....ظهور حکمرانی الکترونیک.....
۴۴.....کارآمدی‌ها و ناکارآمدی‌های حکومت الکترونیک.....
۴۵.....سیر تکاملی مدل‌های حکومت الکترونیک.....
۴۶.....مقایسه حکمرانی و حکمرانی الکترونیک.....
۴۷.....دموکراسی الکترونیکی: آرمان‌شهر حکمرانی الکترونیکی.....
۵۱.....تحلیل وضعیت ایران در تحقق حکومت الکترونیک.....
۵۳.....آینده حکومت الکترونیک.....

نگرش‌های مدیریتی..... ۵۴

فصل سوم: نیازها، زیرساخت و بسترهای توسعه حاکمیت و دولت الکترونیک..... ۵۵

مقدمه.....	۵۵
دولت الکترونیک چه نیست و در چه مواردی صدق نمی‌کند.....	۵۶
تغییرات بنیادی یک پیش‌نیاز اساسی برای دولت الکترونیک.....	۵۷
چالش‌های دولت الکترونیک در کشورهای در حال توسعه.....	۵۸
موانع ایجاد و توسعه دولت الکترونیک در دنیا.....	۵۹
خلق دولت الکترونیک یک ضرورت است، انتخاب نیست.....	۶۲
شاخص توسعه دولت الکترونیک.....	۶۳
بایدهای دولت الکترونیک در عصر متاورس.....	۶۴
فناوری‌های زیرساختی ایجاد متاورس.....	۶۷
عناصر ضروری زیست‌بوم متاورس.....	۷۱
چالش‌های پیش‌رو در زیست‌بوم متاورس.....	۸۰
نگرش‌های مدیریتی.....	۹۱

فصل چهارم: آمادگی الکترونیکی حاکمیت و دولت الکترونیک در عصر متاورس..... ۹۶

مقدمه.....	۹۶
آمادگی الکترونیکی.....	۹۷
رتبه‌بندی دولت‌های الکترونیک در سال ۲۰۲۲.....	۱۰۳
ارزیابی وضعیت ایران در شاخص آمادگی الکترونیکی.....	۱۰۴
پیشنهاد راهکار تقنینی، نظارتی یا سیاستی.....	۱۰۵
ساختار شاخص آمادگی برای فناوری‌های پیشرو.....	۱۰۷
مقایسه عملکرد کشورها در سال ۱۴۰۱ (۲۰۲۲): منطقه‌ای و جهانی.....	۱۰۹
جایگاه ایران در شاخص آمادگی برای فناوری‌های پیشرو.....	۱۱۴
نگرش‌های مدیریتی.....	۱۲۰

فصل پنجم: اینترنت اشیاء، اینترنت افراد، شهر الکترونیک و شهروند الکترونیک..... ۱۲۱

مقدمه.....	۱۲۱
مفهوم اینترنت اشیاء.....	۱۲۱
اینترنت افراد.....	۱۳۸
شهر الکترونیک.....	۱۳۹
شهروند الکترونیک.....	۱۴۷
نگرش‌های مدیریتی.....	۱۵۲

فصل ششم: هوش مصنوعی و حاکمیت الکترونیک ۱۵۴

۱۵۴	مقدمه
۱۵۴	مهم‌ترین روندهای تحولی دولت‌های عصر حاضر
۱۵۸	دولت با هوش مصنوعی، صعود به منحنی بلوغ AI
۱۶۶	شهروند دیجیتال
۱۷۰	ظهور داده‌ها و اخلاق هوش مصنوعی مدیریت پیچیدگی‌های اخلاقی عصر کلان داده
۱۷۴	دولت پیش‌بین، پیشگیری از مشکلات از طریق تجزیه و تحلیل آینده‌نگرانه
۱۷۷	ابر به عنوان محرک نوآوری، پایه و اساس استفاده از فناوری‌های نوظهور در دولت
۱۷۹	شتاب‌دهنده‌های نوآوری ایجاد فضاهای امن و مطمئن برای نوآوری دولت
۱۸۱	دولت هوشمند
۱۸۵	تجربه شهروندان در مرکز فعالیت‌های دولت
۱۹۱	نگرش‌های مدیریتی

فصل هفتم: نقش تجارت الکترونیک در حاکمیت و دولت الکترونیک ۱۹۲

۱۹۲	مقدمه
۱۹۳	تجارت الکترونیک در حاکمیت الکترونیک
۱۹۶	مقایسه کاربران اینترنت
۱۹۷	اینترنت - اینترانت - اکسترانت
۱۹۸	مکعب تجارت الکترونیک
۱۹۹	چرخه EC
۲۰۴	مزایای تجارت الکترونیکی
۲۰۷	محدودیت‌های تجارت الکترونیکی
۲۰۸	زیرساخت‌های فنی
۲۱۰	زیرساخت‌های آموزشی
۲۱۰	زیرساخت‌های حقوقی
۲۱۲	تجارت اجتماعی و کشورهای در حال توسعه
۲۲۲	مزیت اصلی تجارت الکترونیکی برای بانک‌ها
۲۲۵	مسائل مرتبط با خرده‌فروشی الکترونیکی و آموزه‌های فراگرفته شده
۲۲۵	امنیت ارتباطات در تجارت الکترونیک
۲۲۶	ایفای نقش تجارت الکترونیک در نقش‌های گوناگون
۲۳۰	تجارت الکترونیک در ایران
۲۳۲	راه کارهای اجرایی برای رفع موانع
۲۳۴	نگرش‌های مدیریتی

فصل هشتم: توسعه / موانع توسعه در حاکمیت و دولت الکترونیک ۲۳۵

۲۳۵	.....مقدمه
۲۳۶	.....چالش‌های دولت الکترونیک در کشورهای در حال توسعه
۲۳۸	.....ضرورت وجود دولت الکترونیک
۲۴۰	.....دولت الکترونیک و امکان‌سنجی استقرار آن در ایران
۲۴۳	.....موانع گسترش دولت الکترونیک
۲۴۴	.....دولت الکترونیک و روند آن در ایران
۲۴۵	.....خلق دولت الکترونیک
۲۴۶	.....نمادهای مورد استفاده در دولت الکترونیک
۲۴۷	.....استراتژی استقرار دولت الکترونیک
۲۴۷	.....بررسی پدیده دولت الکترونیکی در دو کشور ایران و هندوستان
۲۵۴	.....موانع استقرار دولت الکترونیکی
۲۶۰	.....راهکارهایی برای موفقیت کامل برنامه توسعه دولت الکترونیک
۲۶۱	.....نگرش‌های مدیریتی

فهرست منابع ۲۶۲

خط‌مشی انتشارات مؤسسه فرهنگی هنری دیباگران تهران در عرصه کتاب‌هایی با کیفیت عالی است که تواند
خواسته‌های به روز جامعه فرهنگی و علمی کشور را تا حد امکان پوشش دهد.
هر کتاب دیباگران تهران، یک فرصت جدید شغلی و علمی

حمد و سپاس ایزد منان را که با الطاف بی‌کران خود این توفیق را به ما ارزانی داشت تا بتوانیم در راه ارتقای دانش عمومی و فرهنگی این مرز و بوم در زمینه چاپ و نشر کتب علمی و آموزشی گام‌هایی هرچند کوچک برداشته و در انجام رسالتی که بر عهده داریم، مؤثر واقع شویم.

گسترده‌گی علوم و سرعت توسعه روزافزون آن، شرایطی را به وجود آورده که هر روز شاهد تحولات اساسی چشمگیری در سطح جهان هستیم. این گسترش و توسعه، نیاز به منابع مختلف از جمله کتاب را به عنوان قدیمی‌ترین و راحت‌ترین راه دستیابی به اطلاعات و اطلاع‌رسانی، بیش از پیش برجسته نموده است.

در این راستا، واحد انتشارات مؤسسه فرهنگی هنری دیباگران تهران با همکاری اساتید، مؤلفان، مترجمان، متخصصان، پژوهشگران و محققان در زمینه‌های گوناگون و مورد نیاز جامعه تلاش نموده برای رفع کمبودها و نیازهای موجود، منابعی پُر بار، معتبر و با کیفیت مناسب در اختیار علاقمندان قرار دهد.

کتابی که در دست‌دارید تألیف "جناب آقایان پروفسور علی صنایعی-دکتر آرش عادل پناه" است که با تلاش همکاران ما در نشر دیباگران تهران منتشرگشته و شایسته است از یکایک این گرامیان تشکر و قدردانی کنیم.

با نظرات خود مشوق و راهنمای ما باشید

با ارائه نظرات و پیشنهادات و خواسته‌های خود، به ما کمک کنید تا بهتر و دقیق‌تر در جهت رفع نیازهای علمی و آموزشی کشورمان قدم برداریم. برای رساندن پیام‌هایتان به ما از رسانه‌های دیباگران تهران شامل سایتهای فروشگاهی و صفحه اینستاگرام و شماره‌های تماس که در صفحه شناسنامه کتاب آمده استفاده نمایید.

مدیر انتشارات

مؤسسه فرهنگی هنری دیباگران تهران

dibagaran@mftplus.com

در سال‌های اخیر، با توجه به گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات و نیز تصویب اسناد بالادستی نظیر نقشه راه دولت الکترونیک در کشور، توجه به مفهوم دولت الکترونیک و در سطحی بالاتر، حاکمیت الکترونیک، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار گردیده و تحقق اهداف مربوط به آن از عوامل مؤثر در توسعه پایدار کشور، ارتقای کیفیت ارائه خدمات، کاهش هزینه‌ها، افزایش شفافیت فرآیندها و درنهایت، توسعه دموکراسی به مفهوم عام برشمرده می‌شود. برکسی پوشیده نیست که زمان سنتی اداره نمودن جوامع بشری در تمام ابعاد آن از کسب و کارها (کوچک، متوسط و بزرگ) گرفته تا آموزش، اقتصاد و ... دهه‌ها پیش به پایان رسیده و جامعه جهانی با سرعت زیاد به سمت دیجیتالی شدن همه‌جانبه حرکت می‌کند. حال با حاکم شدن چتر الکترونیک بر جهان باید ادبیات این زندگی را نیز تدوین نمود و از آن آگاه بود. انقلاب صنعتی پنجم در راه است و نشانه‌های ظهور آن کاملاً قابل مشاهده و ملموس است. با این اوصاف و در ارتباط با بحث پیش رو تعیین مرز دقیق و تفاوت میان حکومت الکترونیک، دولت الکترونیک و حاکمیت الکترونیک و همچنین تبیین کارآمد موضوعات مرتبط و شناخت ابعاد، ویژگی‌ها و روندهای جهانی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار خواهد بود. از سوی دیگر اهمیت این دست موضوعات که اساس اداره و توسعه ممالک در عصر حاضر، ما را بر آن داشت تا کتاب حاضر را به رشته تحریر درآوریم.

در آموزه‌های اسلامی نیز از ائمه اطهار (ع) توصیه‌هایی در باب حکومت و نحوه حکمرانی شده است، که نشان از اهمیت این موضوع و خرد جمعی دارد. **حضرت امام علی (علیه السلام) فرموده‌اند:** **شایسته مرد عاقل آنست که نظر صاحب خردمند را بر اندیشه خود بیفزاید و دانش خویش را بعلم دانشمندان پیوند دهد.** در این مجال بنا داریم علاوه بر تشریح و تبیین دقیق موضوعات، روندهای آینده را نیز به تصویر کشیده و گوشه‌ای از تحولات در این عرصه را بیان نماییم. باید پذیرفت ورود حکومت‌ها به عرصه‌های دیجیتالی پایان داستان نیست، و باید خود را برای رویارویی با فرصت‌ها و چالش‌هایی که خارج از کنترل و اعمال قدرت آنهاست، آماده نمایند. هیچ دولتی قدرت مقابله با اقتصاد دیجیتالی و موج‌های آن مانند ارز دیجیتال، بلاک‌چین‌ها و ... را ندارد، بلکه دولتی هوشمند خواهد بود که آن را نهادینه کرده و از مزایا و فواید آن استفاده می‌کنند. از نظر ما در آینده دولت‌هایی پیشرو، توسعه یافته و موفق قلمداد می‌شوند که پرچم‌های خود را به‌عنوان نخستین پرچم‌ها در دنیای متاورس به اهتزاز درآورند. در کشور عزیزمان ایران نیز در سال ۱۳۸۱، فاز صفری برای دولت الکترونیک تعریف گردید که می‌توان آن را بطور رسمی سرآغاز اینگونه فعالیت‌ها در نظر گرفت.

در پایان نیز از سرکار خانم راضیه دهقانی بابت تمام تلاش‌ها و همکاری‌های بی‌دریغ در تنظیم متون تشکر می‌نماییم. این کتاب در هشت فصل تدوین شده است. در فصل اول به کلیات و مفاهیم حکومت،

دولت، حاکمیت، در فصل دوم به حکومت الکترونیک و انواع آن خواهیم پرداخت و در فصل سوم به نیازها، زیرساخت‌ها و بسترهای توسعه حاکمیت و دولت الکترونیک، در فصل چهارم به موضوع آمادگی الکترونیکی حاکمیت و دولت الکترونیک در عصر متاورس خواهیم پرداخت. سپس در فصل پنجم به اینترنت اشیا، اینترنت افراد، شهر الکترونیک و شهروند الکترونیک و در فصل ششم به هوش مصنوعی و حاکمیت الکترونیک پرداخته شده است. در ادامه و در فصل هفتم به نقش تجارت الکترونیک در حاکمیت و دولت الکترونیک و در نهایت در فصل هشتم به موضوع توسعه/موانع توسعه در حاکمیت و دولت الکترونیک در ایران و جهان پرداخته شده است. امید است مورد توجه و استفاده مخاطبین گرامی قرار گیرد.

پروفسور علی صنایعی

استاد تمام دانشکده مدیریت دانشگاه اصفهان

مدیر گروه پژوهشی ITM پژوهشکده مدیریت دانشگاه اصفهان

دکتر آرش عادل‌پناه

مدرس دانشگاه و عضو گروه پژوهشی ITM

پژوهشکده مدیریت دانشگاه اصفهان